

СКАЛА ЗА САМОЧУВСТВИЕТО НА РОЗЕНБЕРГ, АДАПТИРАНА ЗА УЧЕНИЦИ СЪС СПЕЦИФИЧНИ НАРУШЕНИЯ НА СПОСОБНОСТТА ЗА УЧЕНЕ

Майа Б. Фьодорова-Радичева

ПУ „Паисий Хилендарски“, гр. Пловдив, ул. „Цар Асен I-ви“ 24

Резюме: Настоящата статия описва създаването на адаптирана версия на въпросник за самочувствието, на английски език от Розенберг (1965). Въпросникът е използван в множество различни изследвания, фокусирани върху различни групи, в редица държави по света, включително и у нас. Съдържа 10 айтема, които се оценяват в 4-степенна скала за отговор. Направената адаптация включва опростяване на лингвистичната структура на въпросите и цели създаването на инструмент за изследване на самооценката, подходящ за деца със СНСУ в средна училищна възраст (между 10 и 16 години). С адаптирания въпросник е проведено изследване с 16 български ученици с диагностицирани СНСУ и с назначена ресурсна подкрепа. Резултатите показват леко занижен среден показател за самооценката, спрямо получените от сходна възрастова група резултати от българската стандартизация на въпросника (Дилова, Папазова, Коралов, 2017). Изследваните ученици със СНСУ показват средна самооценка от 27.75 бала, а изследваните от Дилова и др., лица - 29.91 бала (юноши 14-18 год.). Тези и някои други характерни особености са анализирани детайлно в настоящия труд.

Ключови думи: самочувствие, самооценка, ученици със специфични нарушения на способността за учене, СНСУ, СОП, Розенберг

ROSENBERG'S SELF-ESTEEM SCALE ADAPTED FOR CHILDREN WITH SPECIFIC LEARNING DISABILITIES

Maya B. Fyodorova-Radicheva

Plovdiv University Paisii Hilendarski, 24 Tsar Asen Ist str., Plovdiv

Abstract: Current article describes the creation of adapted version of Rosenberg's Self-Esteem Scale (RSS) (1965) from English. The questionnaire is used in a big variety of studies focused on different population groups in a number of countries around the world, including in Bulgaria. RSS consist of 10 items, evaluated in 4-grade scale. The adaptation is made with simplification of the

items linguistic structure and aims to create instrument for Self-esteem exploration, suitable for children with specific learning disabilities (SLD) in middle school age (between 10-16 years of age). With this adapted scale is made a research among 16 Bulgarian students, diagnosed with SLD, with assigned resource support. The results show a bit lower average value of self-esteem to the results from similar age-group (adolescent 14-18 years old) reported from the Bulgarian standardisation of the scale (Dilova, Papazova, Koralov, 2017). The surveyed students with SLD show average self-esteem score 27.75, and the subject from the research of Dilova and others – 29.91. These and some other distinctive features are analysed in details in current article.

Key words: *Self-Esteem, students with specific learning disabilities, SLD, SEN, Rosenberg*

Увод

В съвременната концепция на българското образование значителна роля играе принципът на всеобщото включване и достъпност. Всяко дете, трябва не просто да има достъп до образование, но и да може реално да придобие знанията и уменията, заложи в учебните планове и програми. Търсенето на такова общо включване за всички деца налага създаването на иновативни и ефективни методики за работа с децата, които имат по една или по друга причина трудности с овладяването на училищните знания, умения и компетентности. За създаването на такива методики е особено важно добиването на достатъчно данни за характерните особености, личностните качества, интереси и способности на обучаемите. Тоест, за създаването на ефективни практики е необходимо добиването на достатъчно познание за субекта. Това важи особено за тези, които се справят трудно с поднесеното чрез конвенционалните методики познание, които най-общо законът дефинира като деца със специални образователни потребности (СОП). (Закон за предучилищното и училищното образование, § 1. Чл.27) И докато за децата с нарушения от повечето групи СОП са проведени изключително голям брой изследвания, една от групите – тези със специфични нарушения на способността за учене (СНСУ), остава до голяма степен непроучена. Това прави и изследванията с тази група особено актуални.

1.1 Общи характеристики на СНСУ

Специфичните нарушения на способността за учене са събирателен термин, използван за обозначаване на няколко типа нарушения на формирането и развитието на училищните умения. В специфичните разстройства в развитието на училищните умения (рубрика F-81 в МКБ-10) са включени четири типа нарушения – специфично разстройство на четенето, специфично разстройство на писането, специфично разстройство на аритметичните умения и смесено разстройство на училищните умения. (по МКБ-10) Тази класификация по своята смислова организация до голяма степен представлява консенсус, както сред теоретичите, така и сред практическите специалисти. В литературата, обаче, се използват по-кратки и по-високо специфични термини – дисграфия (нарушения в писането), дислексия (в четенето), дискалкулния (аритметичните умения) и общо недиференцирано нарушение, засягащо цялостната когнитивна дейност – невербални обучителни трудности. (по Левтерова, 2005) Концепцията за СНСУ като нарушения, при които уменията на децата за четене, писане и смятане са под нивото за съответната възраст, но в същото време тези деца показват запазен потенциал в други сфери на дейността си, се приема широко и е основа, както на

теоретическата, така и на практическата работа. (по Матанова, 2003) Тоест, основно при СНСУ е наличието на несъответствие между потенциала за учене на детето и актуалното ниво на учене, което се наблюдава в училище (по Левтерова, 2005). Именно преодоляването на това несъответствие е основна цел на всички терапевтични и обучителни методики за работа с тези деца. Развитието на егзекутивните функции на децата със СНСУ е изключително важно за тяхното личностно и професионално развитие, но когнитивните способности не са единствения инструмент за развитие на личността. Особено важни за успеха на различните методики могат да се окажат множество личностни характеристики и психологически особености на личността. Чисто когнитивните аспекти на развитието са традиционно много добре застъпени в учебните програми и използваните методики в образованието, но успешността им до голяма степен се формира и от влиянието на други фактори. Затова и настоящото изследване се фокусира върху самочувствието на децата СНСУ, като важен предиктор на тяхната социална и академична успеваемост.

1.2 Самочувствие при децата със СНСУ

Самочувствието често отразява нивото на положителна самооценка на личността. То е тясно свързано със самооценката на Аз-ефективността, както и с възприятието за собствена ценност. Множество изследователи предполагат и откриват връзка между наличието на СНСУ у децата и заниженото самочувствие (по Фьодорова, 2019). По-лошо самочувствие, рефлектиращо върху връзките със съучениците и връстниците, като цяло, докладват Панди (Pandy, 2012), Томсън (Thomson, 1990)(по Riddick, 2010). Изследователите отдават наличието на тази връзка в най-голяма степен на лошото академично представяне на децата със СНСУ. По този начин обвързват доста дълбоко успехите в училище с нивото на самооценка, като Томсън (пак там) докладва за увеличаване на нивото на самооценката у деца с дислексия, след преместването им в специализирано училище. Това дава основание да се предполага връзка между сравнителната успеваемост на учениците със СНСУ и тяхното самочувствие. Особено интересно е че се наблюдава не само повишаване на самооценката на академичните способности, но и в самооценката на социалното им функциониране. В същото време остава открит въпросът, дали повишаването на самочувствието подобрява академичната успеваемост при децата със СНСУ? Този въпрос е предмет на изследователски интерес и за да бъде изследван е необходимо да бъде създаден подходящ инструмент за изследването на този показател у децата със СНСУ.

1.3 Адаптиране на методиката за изследване на самочувствието на Розенберг

Методиката, създадена от Розенберг, е особено подходяща база за изследване на самочувствието на децата със СНСУ поради относително малкия брой айтеми и същевременно високата си валидност и надеждност. Широкото ѝ използване, също така, предоставя достатъчно резултати, въз основа на които може да се извърши задълбочен анализ на резултатите. В оригиналния си вариант (Rosenberg, 1965), обаче, част от айтемите в скалата съдържат доста сложни лингвистични концепции, чието разбиране би могло да е проблематично за децата със СНСУ. Примери за това са „I feel that I'm a person of worth, at least on an equal plane with others.“ (Чувствам, че съм ценен човек, поне в такава степен, колкото и другите.) и „All in all, I am inclined to feel that I am a failure.“ (Всичко като цяло, съм склонен да чувствам, че съм провал.). Преводът им в българската стандартизация, направена от Дилова, Папазова и Коралов (Дилова, Папазова, Коралов, 2017), макар и точен, не предоставя достатъчно опростена и ясна концепция, която да бъде разбрана и осмислена от деца със СНСУ, за които какво вече беше споменато са характерни

затрудненията в разбирането на сложни вербални концепции, а и за една доста голяма група от тях – затруднения в четенето. За настоящото изследване са използвани, следните преводи (посочени в Таблица 1):

Оригинален въпросник на Розенберг	Адаптирана версия за ученици със СНСУ
1. I feel that I am a person of worth, at least on an equal plane with others.	7. Чувствам, че съм ценен човек.
2. I feel that I have a number of good qualities.	3. Чувствам, че имам много добри качества.
3. All in all, I am inclined to feel that I am a failure.	9. Мисля, че се провалям често.
4. I am able to do things as well as most other people.	4. Правя нещата така добре, както и другите.
5. I feel I do not have much to be proud of.	5. Гордея се със себе си.
6. I take a positive attitude toward myself.	10. Харесвам се.
7. On the whole, I am satisfied with myself.	1. Като цяло съм доволен / доволна от себе си.
8. I wish I could have more respect for myself.	8. Искане ми се да уважавам себе си повече.
9. I certainly feel useless at times.	6. Понякога се чувствам безполезен / безполезна.
10. At times I think I am no good at all.	2. Понякога мисля, че изобщо не съм добър / добра.

Таблица 1. Оригинални айтеми на английски език и адаптиран превод на български.

Всеки айтем се оценява по 4-степенна скала, започвайки от „Изобщо не съм съгласен” - 1 точка, „Не съм съгласен” - 2 точки, за „Съгласен съм” – 3 точки и до „Много съм съгласен” – 4 точки. Така най-високият възможен резултат е 40 бала, а най-ниският – 10.

В оригиналният инструмент айтеми номер 2, 5, 6, 8 и 9 са обърнати - контраиндикативни. Тоест, по-високата оценка, означава по-ниско самочувствие. Затова и се отчитат, като за по-висока степен на съгласие, съответно се приписват по-малко точки. Тоест, за „Изобщо не съм съгласен” - 4 точки, „Не съм съгласен” - 3 точки, за „Съгласен съм” – 2 точки и за „Много съм съгласен” – 1 точка. В адаптацията, обаче, поради концептуалната сложност на оценяваните твърдения, контраиндикативни са само 4 айтема – 2, 6, 8 и 9.

1.4 Резултати от изследването

Изследването е проведено с 16 ученика в Пловдивска област, диагностицирани с различни типове СНСУ. Изследвани са 8 момчета и 8 момичета на възраст: минимална – 10 год. и максимална – 16 год. Средната възраст на изследваните лица е 13 години. Получените резултати суров бал са посочени в Таблица 2.

№ въпрос И.Л.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Общ бал
1	4	2	4	2	4	2	4	3	1	4	30
2	3	1	3	2	2	4	3	1	2	2	23
3	4	2	1	2	4	1	4	2	1	4	25
4	1	4	4	1	4	4	1	1	4	4	28
5	3	4	3	4	4	2	4	2	2	4	32
6	3	2	3	3	3	2	3	2	2	3	26
7	3	4	4	3	4	2	4	2	1	3	30
8	3	2	2	2	4	2	2	4	2	2	25
9	3	2	2	3	3	3	3	2	2	3	26
10	4	2	3	4	4	4	4	2	2	4	33
11	4	2	2	3	4	2	4	2	3	4	30
12	3	2	3	2	3		2	2	2	3	22
13	2	3	2	3	3	3	3	2	3	3	27
14	4	4	3	2	4	3	4	2	3	4	33
15	4	2	4	2	4	1	3	2	2	4	28
16	3	2	3	3	3	2	3	2	2	3	26

Таблица 2. Резултати от изследвани лица

Най-често срещаните резултати са 26 и 30 точки (съответно за всеки по 19% от изследваните лица), след това 25, 28 и 33 точки (всеки с по 13%). С по 6% всеки са 22, 23, 27 и 32 точки. Полученото честотно разпределение на резултатите е визуализирано в графика 1.

Графика 1. Честотно разпределение на получените резултати.

Средния общ бал на изследваните лица е 27,75 точки, което както е споменато в Резюмеето на настоящия доклад е с 2,16 бала по-нисък от средния резултат за сходна възрастова група (юноши 14-18 години), получен от Дилова и др. (Дилова, Папазова, Коралов, 2017, стр. 131) В контекста на големината на извадката на настоящото изследване (16 души), спрямо броя изследвани от Дилова и др. лица в посочената възрастова група (65 души), разликата не показва статистическа значимост. Друго обяснение за тази минимална разлика може да се намери и в сравнителната хомогенност на изследваните в това проучване лица. Възрастовата разлика е по-малка, изследваните лица живеят в относително сходен географски район и не на последно място – споделят общи психологически характеристики, обусловени от характерните особености на проблемите в развитието на училищните умения, предизвикани от наличието на СНСУ.

Друг важен показател е средния бал, с който е оценен всеки айтем. С най-висока средна оценка е айтем „5. Гордея се със себе си.“. Високата оценка по този въпрос показва, че децата със СНСУ имат добре изградено положително възприятие за собствена ценност. Това възприятие, както и се предполага, оказва значителен ефект върху общата самооценка.

Със сходна оценка по среден бал са айтеми „10. Харесвам се.“, „1. Като цяло съм доволен / доволна от себе си.“ и „7. Чувствам, че съм ценен човек.“, които заедно формират полето на общата удовлетвореност от себе си.

„8. Искан ми се да уважавам себе си повече.“, от друга страна, е айтемът с най-ниска средна оценка – 2,06. Следван от айтеми „9. Мисля, че се провалям често.“, „6. Понякога се чувствам безполезен / безполезна.“, „2. Понякога мисля, че изобщо не съм добър / добра.“, „4. Правя нещата така добре, както и другите.“ и „3. Чувствам, че имам много добри качества.“. Ниският среден бал по айтем 4 показва, че обобщено децата със СНСУ имат реалистична оценка за своето по-ниско ниво на успеваемост в определени дейности. Тяхната по-ниска оценка на способността си да извършват дейностите така добре, както другите, обаче е компенсирана в по-високия им резултат по айтемите, свързани с личното възприятие – твърденията, насочени към харесване, оценяване и гордост от собствената личност. Ниската оценка по необходимостта от повече себеуважение показва доброто възприятие за собствената ценност у изследваните лица.

Общо може да се каже, че резултатите показват добри показатели за самочувствие и относителна реалистичност на самооценката.

Стандартното отклонение и дисперсията в дадената извадка, показват средно високи стойности. Основна предполагаема причина за това е малкия брой на изследваните лица.

Получените средни резултати за всеки айтем са детайлно описани в Таблица 2.

№ въпрос	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Общ бал
Средно	3,19	2,50	2,88	2,56	3,56	2,47	3,19	2,06	2,13	3,38	27,75
Стандартно отклонение	0,81	0,94	0,86	0,79	0,61	0,96	0,88	0,66	0,78	0,70	3,25

Таблица 2. Средна стойност и стандартно отклонение – общо и по айтеми.

1.5 Изводи и препоръки

Наличието на голямо сходство между средния показател за самочувствие при учениците със СНСУ, измерен с настоящото изследване и получените общи данни при българската стандартизация на въпросника показват, че адаптацията на инструмента е успешна в доста голяма степен. За подробна оценка на валидността и надеждността на създадената адаптация е необходима по-подробна, допълнителна статистическа оценка. Също така, обаче, резултатите показват, че не се потвърждават хипотезите за по-ниско общо самочувствие у децата със СНСУ, поне в димензиите, измервани от настоящия инструмент. В тази връзка е препоръчително изследването на самочувствието на учениците със СНСУ да бъде продължено и разширено, като се потърсят нови опорни точки за анализ на характерните особености на личността, влияещи върху успеваемостта в училище. Този момент от психологическите изследвания е от особена важност за разработването на качествени специални педагогически методики за преодоляване на трудностите, които СНСУ обуславят.

Цитирана литература:

ЗАКОН за предучилищното и училищното образование Обн. - ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила от 01.08.2016 г.; изм. и доп., бр. 98 от 09.12.2016 г. с ЗИД на Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България и ЗАКОН за държавния бюджет на Република България за 2017 г., като измененията от ЗАКОН за държавния бюджет на Република България за 2017 г. влизат в сила от 01.01.2017 г.; изм., бр. 105 от 30.12.2016 г., в сила от 01.01.2017 г.; изм., бр. 58 от 18.07.2017 г., в сила от 18.07.2017 г.; изм. и доп., бр. 99 от 12.12.2017 г., в сила от 01.01.2018 г.; изм., бр. 24 от 16.03.2018 г., в сила от 23.05.2018 г.; изм. и доп., бр. 92 от 06.11.2018 г.; изм., бр. 108 от 29.12.2018 г., в сила от 01.01.2019 г.

Международната статистическа класификация на болестите и проблемите, свързани със здравето. Десета ревизия (2002) Световна здравна организация (СЗО).

Дилова. М. Папазова. Е. Коралов. М. (2017) Българска стандартизация на скалата за самооценка на Морис Розенберг. *Psychological Thought*, 2017, 10(1), pp. 124–137, doi:10.5964/psyst.v10i1.211

Левтерова. Д. (2005) *Консултиране при обучителни трудности.* Университетско издателство „Паисий Хилендарски“ ISBN 954-423-333-4

Матанова. В. (2003) *Психология на аномалното развитие.* Немезида ISBN 954-961-556-1

Фьодорова, М. (2019). Потенциалът за изследване на личността в обучението на ученици със СНСУ. 2019. В: *Актуални политики и практики в образованието.* Стр. 167 – 170. Плевен. ISBN 978-619 - 91255 - 1 - 9

Pandy, Renee I., (2012) *Learning Disabilities and Self-Esteem.* For the Degree of Master of Communication in Training Governors State University University Park, IL 60466 2012

Riddick, B. (2010) *The social and emotional consequences of specific learning difficulties/disabilities.* Second Edition. ISBN 13: 978–0–415–47758–1

Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image.* Princeton, NJ: Princeton University Press. ISBN 978-069-102-805-7